

P. Marko Ivan Rupnik

UMETNOST IN MOLITEV PRI VJAČESLAVU IVANOVIČU IVANOVU

Umetnost kot spoznavanje

Ivanov postavi umetnost najprej v svet spoznavanja. Umetnost je spoznavanje in spoznanje. Glede pojmovanja samega spoznavanja se Ivanov strinja z drugimi ruskimi religioznimi misleci in podobno kot npr. Florenskij tudi sam ločuje spoznavanje stvari od spoznavanja osebe. Gre za dva radikalno različna spoznavoslovna postopka, ki imata svoje temelje v dveh povsem različnih spoznavoslovnih principih.¹ Mislec, ki je prvi filozofsko utemeljil ta razloček, je Vladimir Solovjev. Ta veliki mislec določa prvo spoznavanje kot deskriptivno, površinsko spoznanje, ki s čutnim dojetjem in konceptualnim razmišljanjem vsekakor ne preseže površine predmeta, ki ga spoznavamo.² Čutila nam govorijo samo o obronkih stvari, ki se je dotikamo. Razumska, konceptualna logičnost kaže na možna logična razmerja tega predmeta znotraj misli same, znotraj konceptualnih odvisnosti in razmerij. Po Solovjevu pa je tudi to spoznanje utemeljeno in osmišljeno le v nekem globljem spoznavanju, ki se začne s principom vere. V začetku je treba verjeti, da predmet, ki ga spoznavamo, je: priznavati ga moramo v njegovi

---

1 To je ena temeljnih značilnosti ruske filozofije, ki jo v temelju opredeljuje ontologizem resnice. Resnica je lahko samo živa, živo bitje.

2 Prim. V. Soloviev, *La critica dei principi astratti (1877—1880)*, v: Vladimir Soloviev: *Sulla divinità umana e altri scritti*, Milano 1971, str. 197—198.

lastni eksistenci. Prepričani moramo biti, da ta predmet resnično je.³ Po Solovjevu je ta vera možna le, kolikor smo s stvarjo notranje že nekako združeni.⁴ (Očitno ozadje te teorije je klasična problematika spoznavoslovja: namreč princip združenja predmeta, ki se spoznava, in tistega, ki ga spoznava. Ta princip na Daljnem vzhodu privede do poenotenja, v katerem se zavest jaza izgubi v drugem, ki ga spoznava. Drugi princip pa je princip ločitve med spoznavalcem in predmetom njegovega spoznavanja. Ta princip je v zahodni epistemološki tradiciji privedel bodisi do konceptualne identifikacije bodisi do popolne ločitve in končno do nezmožnosti resničnega spoznavanja, kolikor drugi ostane vedno le objekt in nikoli subjekt, se pravi resnično drugi subjekt.) V živem notranjem razmerju je možno spoznanje stvari, kakršne dejansko so. Samo spoznanje, ki se uresniči v živem razmerju, ki torej od znotraj utemelji obstoj spoznane stvari, je dejansko spoznanje, ki nam nekaj pove o tej stvari, saj gre pri tem za dejansko vzajemno deleženje.

Globinsko spoznanje je spoznanje v ljubečem odnosu. Ne pozabimo, da po Origenu cerkveni očetje ponavljajo, da bolj spoznava, kdor bolj ljubi.⁵ Ljubezen ima po Solovjevu to izredno značilnost, da je absolutno razmerje, polnost odnosov in hkrati obstaja, kakor da ne

-
- 3 "Brezpogojni obstoj nam ne more biti dan niti prek izkustva niti prek logike, ampak nam je dan samo v veri; verjamemo, da je predmet sam v sebi nekaj in da ni le naš vtis ali naša misel, verjamemo, da ni le meja naše subjektivne stvarnosti, ampak da resnično, neodvisno in brezpogojno obstaja." V. Soloviev, *La critica dei principi astratti* (1877—1880), v: Vladimir Soloviev: *Sulla divinumanit e altri scritti*, Milano 1971, str. 199.
- 4 "Brezpogojni obstoj nekega predmeta bi mi bil povsem nedostopen, če bi med menoj in predmetom obstajala stroga ločitev... medtem ko je tisti, ki spoznava, na neki način notranje povezan s stvarjo, ki jo spoznava, in je z njo v substancialni edlnosti; prav to pove neposredno prepričanje, s katerim izražamo brezpogojni obstoj drugega." V. Soloviev, *La critica dei principi astratti* (1877—1880), v: Vladimir Soloviev: *Sulla divinomanit e altri scritti*, Milano 1971, str. 200.
- 5 Zanimivo piše o tem Vyšeslavcev: "Preroška glede vsakega intelektualizma zadnjih časov je izjava Leonarda da Vincija: Velika ljubezen je hči velikega spoznanja. Vzhodni kristijani lahko rečemo nasprotno: Veliko spoznanje je sad velike ljubezni." (*Serisce kristijanskoj o indijskoj mistike*, Pariz 1929, str. 26)

bi obstajala. Ljubezen združuje in enoti, a hkrati ohranja posamičnost in konkretno individualnost. Ljubezen je vez in razmerje ter svoboda.

Lahko torej trdimo, da vsako spoznavanje vodi v globinsko spoznavanje, ki se godi v živem razmerju in je tipično za medosebno spoznavanje.⁶ Medosebno spoznavanje je možno le v razmerju, v katerem se odkriva **notranja povezanost**, ki nas prepričuje o dejanskem obstoju stvari in nas pripelje do priznanja stvari oziroma notranje vsebine, ki nam jo ta stvar posreduje.

Ivanov postavi umetnost v to sfero spoznavanja, ki je strukturirano kot medosebno spoznavanje. Umetnost kot spoznanje ima dva momenta, ki, neločljivo povezana, oblikujeta spoznavni in ustvarjalni dej: razsežnost navdiha, "oploditve" in razsežnost "poroda", ko umetnik ostvari in razodene, kar je prej sprejel.

Notranji kanon — ekstatično-mistična intuicija

Gibalo spoznavnega procesa je intuicija. Intuicija je pri Ivanovu v "notranjem kanonu",⁷ usmerjena v mistično ekstazo, navzven, v priznavanje Drugega. Po tej intuiciji je tisti, ki spoznava, naravnost prenešen v tistega,⁸ ki ga spoznava, v njegovo notranje bistvo. Z

6 "Popolnoma spoznati en sam predmet, eno samo bitje, pomeni spoznati ga, kot je v resnici, pomeni spoznati vse, ker je po svoji resnični definiciji vsak predmet povezan z vsem v edinstvo oziroma je edinstvo sebe in vsega drugega." V. Soloviev, *La crinca dei principi astrati (1877-1880)*, v: Vladimir Soloviev: *Sulla divinitumanit e altri scritti*, Milano 1971, str. 211.

7 "Notranji kanon je umetnikov, njegovo pristajanje na religiozno strukturo vsega stvarnega..." F. Malcovati, V. Ivanov: *Estetica e filosofia*, Firenze 1983, str. 43.

8 "Smisel jaza, prenešenega onstran meja posameznika, je začetek vsake mistike, tako kot je čudenje začetek filozofije... Ekstaza je prvi trenutek vsakega religioznega življenja, alfa in omega religioznega stanja." V. Ivanov: *Ellinskaja religija stradajuščega Boga*, v: *Vosprosy žizni*, 7 (1905), str. 179.

ekstatično intuicijo, ki spoznava, je pritegnjen v spoznanega.⁹ Ta intuicija se sproži v moči neke "erotične" sile, v moči, ki človeka oziroma umetnika pritegne v skrivnost, v notranje bistvo stvari, ki se mu razodeva kot nekaj živega in ga zato privlači. Umetnost se po Ivanovu javlja samo tam, kjer je življenje. Pri umetnosti gre za življenje, resnično, dejansko obstoječe življenje, ki si ga umetnik ne izmišlja. Nasprotno, to življenje ga nezadržno privlači. Umetnik prepoznava svoje poslanstvo prav v službi temu življenju. V ruski pravoslavni duhovni zavesti je umetnost predvsem služenje. Umetnik ni nikoli absolutni subjekt, osamljenec, ki bi izražal svoja doživetja v povsem subjektivnih in izvirnih oblikah. Umetnost je v službi življenja, zato je v službi vseh. In če ni v službi življenja ljudstva, je izumetničen samospev iluzije in blodenj.

Vzpon v ekstazi spoznavanja¹⁰

Umetnik v moči ljubezenske intuicije začenja pronicati v notranjost stvari. Pri prodiranju v njihovo "stvarnejšo" stvarnost se mora prebiti skozi cel gozd skušnjav, ki se mu kažejo kot zapeljive prispodobe, fantazme. Mnogi se v tem gozdu izgubijo, mnogi mislijo, da so umišljije že notranja resnica stvari. Čustvena in čutna vzdraženost, ki jo povzročijo te očarljive sence, človeka tudi miselno zapelje. Vrne se nazaj in pokaže ter ustvari, kar je videl. Pri takšnem ustvarjanju gre za neko avtosugestijo, za podobe lastne psihe. Gre zgolj za domišljijo.

Če se umetniku posreči prestatati vse preizkušnje, se prebije do vrha, do točke, pred katero obmolkne: ne more dalje, če nujno ne prizna Tistega, ki ga uvidi v sebi in pred seboj. Tedaj umetnik v sebi

9 Prim. *I limiti dell'arte*, v. E. Lo Gato, *L'estetica e poetica in Russia*, Firenze 1947, str. 461.

10 Glej V. Ivanov: *I limiti dell'arte*, v. E. Lo Gato: *L'estetica e poetica in Russia*, Firenze 1947, str. 462-463.

ne more drugače kot poklekniti pred Življenjem, ki se mu razodene kot resnično, kot osebno Življenje, pred katerim zašepeta: "Ti si."¹¹ Zadene ob tisto Resnico stvari in ob Življenje, ki je, ki je neodvisno od njega, pa ne le od njega, ampak od vsega. Na koncu vzpona umetnik uvidi vse, spozna Življenje, ki je v vsem, ki se v vseh razodeva in ki v sebi po skrivnostnih vezeh povezuje vse, kar obstaja. Umetnik spozna, da je resnica vseh stvari Vseedinost življenja. In ker gre za življenje, se spozna v razmerju, ki je življenje in se ne da zajeti v suho konceptualnost. Zato je umetnost neke vrste privilegirana spoznavna pot, ker je v sebi odprta za možnost večje celostnosti.

*Forma formans — forma formata*¹²

Na tej točki, ko umetnik prizna notranjo vsebino stvari in se pusti od nje "oploditi", Ivanov opiše srečanje umetnika s "formo formans", se pravi z oblikujočo obliko. Kaj je po mnenju Ivanova ta oblikujoča oblika? Ruski mislec tako poimenuje osebno obličje Življenja, ki človeka nagovori in se zaradi svoje odnosne moči, svoje ljubezenske sposobnosti, človeku razodene v stanju, ko človek priznava ta obstoj, to osebno življenje. Gre za Silo Vseedinosti, ki je človeštvo od vekomaj poimenuje ljubezen. Ljubezen je za Ivanova kot pravoslavnega kristjana nedvomno Ljubezen troedinega Boga. Zato je nemogoče, da bi bilo življenje, ki zedinja v sebi vse, kar biva, kaj drugega kot osebna Ljubezen troedinega Boga. Ta se Ivanovu, tako kot večini Rusov, razodeva in priobčuje v Kristusu. V ruskem krščanstvu je Bog predvsem Jezus Kristus. Znotraj krščanske tradicije se tu razodeva miselni vzorec vsake resnične

11 Glej V. Ivanov: *Ty Esi*, v: *Zbrana dela*, III, str. 263—268.

12 Glej V. Ivanov: *Forma formans — forma formata*, v: *Zbrana dela*, III, 674—686.

umetnosti. Logos, ki od vekomaj živi v Ljubezni troedinega, se v določenem zgodovinskem trenutku utelesi v zgodovini kot človek, ki v svoji konkretni podobi pokaže, razodene in priobči vso Ljubezen, v kateri živi vselej.

Spust z gore spoznanja

Bolj ko je vzpon silovit in bolj ko umetnik celostno pripada Njemu, ki govori v notranji vsebini vsega obstoječega, bolj je radikalen spust in prepričljivejše delo, ki s spustom nastaja. Na vrhu torej umetnik v "ženski" sposobnosti sprejema, "zanosi" z brezmejno Vsebino. Postaja to, kar je srečal in spoznal. Nato v spustu začne iskati izraz. Bolj ko je umetnik prevzet od tistega Ti, ki ga je srečal v skrivnosti stvari, bolj zvesto temu spoznanju bo delo, ki ga bo ustvaril. Ko se spušča iz trenutka navdiha in spoznanja, ki je dejansko ljubezensko priznanje Drugega, išče izraz, najzvestejšo obliko, ki je forma formata, se pravi oblikovana oblika oblikujoče oblike, ki se ji je umetnik predal in izročil na višku spoznanja. Ko se umetniku posreči izstopiti iz sebe in priznati Drugega, se dejansko da navdihniti: omogoči Drugemu, da se izrazi, da vanj, v umetnika, vstopi vsebina, ki jo priznava. In ker je ta vsebina ljubezenska sila vsega bivajočega, se zdaj prav ta razodeva v umetnikovem delu. Umetnik je dejansko kakor babica, ki s svojimi prsti pomaga otroku, da zagleda luč sveta. Tako se prek nastale umetnine razodeva tista notranja skrivnostna sila Vseedinosti, s katero se je umetnik napolnil v svojem doživetju resnice življenja.

Umetnost — preoblikovanje stvarstva

Umetnina torej predstavlja preobrazbo stvarstva po podobi Tistega, ki ga je umetnik srečal v skrivnostni srčiki spoznanega, po podobi ljubeče Osebe, ki jo umetnik srečuje v različnih oblikah. Zato prava umetnina slej ko prej doživi svoj zborni, "saborni" "da". V njej se prepoznajo mnogi, ker prava umetnost razodeva notranjo resnico stvari, ki jo mnogi čutijo in spoznavajo, pa ji ne morejo dati ustrezne oblike.

Stvari, ki so nas prej morda celo ločevale, nam naenkrat spregovorijo o stvareh, v katerih se vsi prepoznamo, spregovorijo nam o skupnem, o edinem Živem, o Vseedinem, o Osebnem. Stvarem se odluščijo lupine, ki so prej zakrivale mistično vsebino, ki je v osebnem odnosu zmožna biti vsem skupna in vendar vselej povsem enkratna.

Bistvo umetnosti

Po mnenju Ivanova je bistvo umetnosti zmožnost izstopiti iz sebe, prekoračiti meje svojega jaza in v ljubezenski ekstazi priznati objektivno vsebino Drugega ali drugih. Umetnost je potemtakem komunikacija spoznanega, občestvo v spoznanem, kolikor je namreč prav dialoški princip tisti, ki omogoča tako umetnost. Umetnina sama na sebi je dokaz dialoške stvarnosti, ker je nastala v dialogu in zato dialog tudi vzbuja. V srčiki umetnosti torej srečamo spoznanje, ekstazo, priznanje drugega; ljubezen, vero, preobrazbo in pri-občevanje. Ravno to pa so koordinate, glavne silnice in smernice tega, kar najbolj zdrava in globoka krščanska duhovnost pojmuje kot molitev.

Molitev¹³

Molitev je namreč predvsem priznavanje Boga in doživljanje sebe v Njem, doživljanje in spoznavanje vsega glede Nanj in v razmerju z Njim. Molitev je izkustvo ekstaze, stalnega prekoračevanja svojih meja in meja drugega, ker nas Drugi vabi v svojo palačo z izbranimi dišavami. Molitev je dejansko možna v ljubezni, kajti le v moči ljubezni more človek stopiti v razmerje, kar je bistvo molitve. To je dejanska narava molitve.¹⁴ Molitev je zavedanje samega sebe v razmerju. Molitev je celostno doživljanje, ki zapolni misel in čutenje. V molitvi se človek prebija skozi prevare in omame, skozi skušnjave prividov in s čistim čaščenjem zre in motri Resnico, do katere ga vodi stalno razlikovanje spoznanj in doživetij. Človek postaja to, kar zre.¹⁵ Zato je molitev preobražanje sveta in osebnega življenja.¹⁶ Molitev je ustvarjanje novega sveta, v katerem stvari dobijo svoj avtentični pomen. Kruh postane resnični kruh, pijača resnična pijača. V molitvi se vse stvari spreminjajo.

V skladu z naukom Ivanova lahko torej mirno rečemo, da je pravi umetnik v nekem smislu duhovnik in da je prava umetnost nekaj

- 13 Glej M. I. Rupnik: Kako brati ruskega romarja, v: Pripoved ruskega romarja, Ljubljana 1992, str. 5—30.
- 14 "Človek, ki se združi z Bogom v resnični molitvi, ne združi z Njim le svojo dušo, ampak vse drugo. Postane člen, ki veže Boga in stvarstvo, božji svet in svet narave." V. Soloviev: *Les fondements spirituels de la vie*, Bruselj 1931, str. 83.
- 15 "Kontemplacija preobraža. Človek postaja čedalje bolj podoben tistemu, kar kontemplira." T. Spidlik: *La spiritualité dell'Oriente cristiano*, Rim 1985, str. 299.
- 16 "Človeštvo ne sme samo zreti Boga, ampak se mora predati poboženju, ki izvira iz tega zrenja... nova religija mora postati dejavnost v Njem in z Njim, se pravi skupna dejavnost Boga in človeka, da bi človeštvo naravnega mesa postalo preoblikovano v duhovno božje človeštvo. Ne gre za stvarjenje iz nič, ampak za preobražanje, transsubstanciacijo snovi v duha, mesenega življenja v božjega." V. Soloviev: *Les fondements spirituels de la vie*, Bruselj 1931, str. 163.

liturgičnega. Ne navdihujejo Muze, ampak Sveti Duh.¹⁷ V Ivanovu je navzoča modrost ikonopiscev, slikarjev ikon, ki ne izražajo sebe, ampak služijo Resnici. Njihovo ustvarjanje ni akademsko izživljanje, ampak globoka molitev, v kateri človek doživlja milost ljubezni in prisotnost Duha. Molitev in prava umetnost uvajata v Občestvo.¹⁸

---

17 Glej V. Solovjev: *Il drama della vita di Platone, v: Il significato dell'amore*, Milano 1983, str. 315.

18 "Umetnikovemu mora odgovoriti zborovski človeštva..." F. Maleovati, V. Ivanov: *Estetica e filosofia*, Firenze 1983, str. 43.